

անպայման վատարեւորները: Այս կարգին ենթարկեալ եւ Բաթիֆի ալ: Ոմանք կ'ուզեն զինք ներկայացնել իբրեւ անմասն վիպասան եւ մեծ տաղանդի տէր: Իսկ ուրիշներն պնդակ կը ստորնացնեն նորա Հանձարն, որ չեն երկմտիր նորա վիպասանութիւնները պարզապէս հետեւնելն Բաթիֆի կարգին եւ մի օմն Հայտնի՝ որ Յփդիսու այսօր գաղափարած Մշտն Հայաստանի լրագրին վտտ էջերն Բաթիֆի գրուածոց քննադատութեամբ լեցնելով՝ բոլորովն անտեղի կերպով յարձակումներ կ'անէր տաղանդաւոր վիպասանին պնդակի արժանեացը գէտ՝ զորս շտեմներու Համար՝ միայն բռնի կերպով աշխարհը գոցել պէտք է: Բաթիֆի եթէ ցանկանայ ալ՝ դարձեալ կարող չէ հետեւնել գրել: Հետեւնել, այսինքն թեթեւ ժողովրդական եւ մանկական վեպիկներ առաւելներ կրնան գրել միայն Ղ. Աշտնիւնի եւ Պօռնիս, որոնց օճը շատ յարմար կու գայ նոյն նպատակին: Ինչ աւելի գեղեցիկ հետեւնել կարեն է երեսակայեւ քան Աղայեանի Արեւիշտի՝ որ Աթիֆը ամառ գրին մէջ պարբերաբար Հրատարակուէին ետեւ՝ այսօր եւս առանձին տեղադրով Հրատարակուած է:

Չենք կրնար ասել թէ Բաթիֆի թերութիւններ չունի իւր գրուածոց մէջ: Բայց այդ բաւական չէ կորեւրել նորա ահագին նշանակութիւնը մեր նորածին Հայ վիպասանութեան առաջնորդն լըսյ: Վիպասանական գրութեանն Ռուսահայոց մէջ ծնունդ են առած այս գրուած յիշատակն թուականն: Դարուս կեանք ետքն է որ սկսած է այս կողմը գրականութեան առանձին ուշադրութիւնը դարձուիլ, որ եւ Հետզհետէ, ուրախութեամբ կը տեսնենք, որ կ'աւելնայ: Ռուսահայոց բոլոր ներկայ գրագէտներն ալ այն թուականէ կը սկսին իրենց գործունէութիւնը: Ըստ այսմ՝ Բաթիֆի Հայ վիպասանական շուղի մէջ իւր նախորդը չէ ունեցած: Նա Տարկադարեւն է թէ բնեցեւ աղբիւրէն եւ թէ հոսել տալ իւր իսկ Տրդատ ծանապարհին վրայ: Ապագայ վիպասաններ ուսումնասիրելով Բաթիֆի՝ կարող են օգուտ քաղել նորա իմաստներէն, նորա զիտերէն եւ աւելի թափանցիկ գրութեանը մշակել: ուր որ Բաթիֆի ինք զուրկ է այն հնարողութենէ: ՉԲաթիֆի քննադատելու ժամանակ այս կէտն աւելորդ չէ միշտ աւելի առաջնունենալ:

Ռուսիաբնակ Հայ հրատարակութիւնն իւր շօշափելի համակրութեամբ Բաթիֆի աւելի բախտաւոր արած է քան զԲաթիֆա-Փաթիկայ: Երկուցն համար ալ ջանքեր եղան յորեւնակոր կատարելու եւ նոյն ապագայ վիճակն ապահովացնելու: Բաթիֆի աւելի յաջող գաղութեաւ չէ՝ որ երգիչն ի սկզբանէ թշուառ է եղած իւր նիւթական ապրուստով: Բաթիֆի յորեւնակն եւս թէպէտ չկատարուեցաւ, բայց նա զոնք բազմաթիւ բնածներ, գրամական նուէրներ եւ համակրութեան ցոյցեր բնագոնեցաւ ամէն կողմէ, Մշտն միջոցաւ կամ անըզմիջապէս: Վստայ մէջ մինչեւ հանգիստար

յորեւնակն եւս կատարեց տեղական երիտասարդութիւնը: Տեսնենք թէ երբ կը յաշնդի Յփդիսու Հայոց՝ իրագործել իրենց առաջադրութիւնն այս երկու գրական գործիչներուն յորեւնակ մասին: Վերջացնելով ներկայ յօդուածս՝ մենք ջերմ փափագ կը յայտնենք, որ Ռուսիաբնակ Հայոց գրագէտ դարձ միշտ նոյն գրական եւ հաստատուն ընթացքին հետեւի՝ զոր սկսած է:

(Հարմարութեամբ)

Կ. ՅԻՆՈՒՆՆՈՒ

ՊԵՏԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՅ ԼՐԱԳՐԱԲԵՐՈՒՄ

Ի ՍԿԱՐԱՆԷ ՄԵՆՇԵՆ ՄԵՐ ԺԱՄՆԱԿԸ

Ս. ԶԲԱՆԻ

Ի ՍԿԱՐԱՆԷ ՀԱՅ ԼՐԱԳՐԱԲԵՐՈՒՄ ՄԵՆՇԵՆ 1840

(Հարմարութեամբ)

4. ՅԻՆՆԱԿԱՆՈՒՄ

Վնննննի 1807 (?) : Ծ. Ս. Ղազար:

Հայտնի Մօսկուա-Բաթիֆի մէջ կը յիշատակուի Յիշատակաւ ընկերացած Տօրեգրութեան Յետաջ բերելը Հայերէն Դպրոցի Գործաւորներն (եր. 470) հեղինակին խօսքն՝ որմէ աւելի տեղեկութիւն չունինք ասոր վրայ: "1807ին, կ'ըսէ, Եւրոպայի մէջ տրուած պատերազմաց հետաքրքրեալ լուրերը հարկաւոր կ'ընեն նաեւ ուրիշ համառօտ պարբերական երկարութեան մը հրատարակութիւնը: Ասկից կը կոչուի Յիշատակաւ, որուն միակ նպատակն է, ինչպէս խորագրին ալ կ'ըսէ, նոյն տարւոյն մէջ յետագայ հանդիպած պատերազմաց սոյոգ պատմութիւնն տարածել յարեւելս: Բայց ո՞վ էր այս Յիշատակաւ քանդակագործը, քանիսցաւ շարաքն՝ ամիսն ի տեսնել գրուէր, երբ քանդակաւոր: —

Եթէ Տօրեգրութեան ճակատը նկատենք, կը գտնենք գրուած՝ "Տօրեգրութեան, որ է Յիշատակաւ քանդակաւոր, պատերազմական, եկեղեցական եւ բանասիրական անցից եւ դիպուածոց աշխարհի: Արդեօք ըստ այսմ հասկընալու է յիշեալ երկարութեան խօսքերը:

5. ԴԻՏԱԿԱՆ ԲԻՆԱԿԱՆՈՒՄ

Երկրաշարժի միջոց, Վննննի 1812—1816:

Խոյն. Հ. Գորիզոր. Վ. Գալպարաճեան և այլք: Ծ. Ս. Ղազար:

Վ Երեւոյի Միւսիմարեանց Մեծ. Միաբանութիւնն ի ինքեցի եւ ձեռնտուութեամբ Արշալուսեանց ուսումնասիրութեան 1812ին

* Սեւեւեան գաւառաց մէջ արարեալէն Հիքիւս աշխարհի ընտանիքի ընտանիքի նշանակալի սեպակաւորութեան ծնունդն կամ կեանքն ուսման զուարթակն պատմութեան:

1 Հայտնի Մօսկուա-Բաթիֆի հոս կը հեռանայ մեզէ երբ զԲաթիֆի-Բաթիֆի-Բաթիֆի Կոստ. Պօռնիս հրատարակաւ կը գնէ

Օգոստ. 1ին սկսաւ սոյն պս լրագիրն հրատարակել: Արշարունեաց ընկերութեան անդամներն՝ որ գործունեայ բաղձանք մ'ունէին ազգային յառաջադիմութեան, տեսան սրամտութեամբ՝ որ յառաջագիմութեան էական պահանջունը ներէն մին ե ծանօթանալ տար ազգաց յառաջագիմութեան, գործունէութեան եւ գործոց, ոչ ամիսներէ եւ տարիներէ ետեւ՝ պլ անմիջապէս: Ընկերութիւնն իւր հաստատութեան առաջին տարին արդէն առաջարկեց յիշեալ Մեծ. Միաբանութեան՝ Ընկերութեան ծախիւքն հրատարակել լրագիր մը՝ որ ընկերութեան պս տեսութեան ծառայէ: Յանն առաւ ուսումնասէր Միաբանութիւնն, եւ նոյն տարին սկսաւ հրատարակութիւնը:

Դիտալ Բիւլետենի հնգետասներեայ էր, ի սկզբանէ մինչեւ 1813 Օգոստ. 16 երկու թուղթ միայն, պնտհետեւ չորս՝ մինչեւ տասը թուղթ, լեզուն՝ աշխարհաբար, տարեկան գինը՝ 40 դր., գիրքը՝ միլան, գիրք մանր, թուղթն ու տպագրութիւնն (մանաւոր Ս. Յարին) ստորին քան զՅարիւրաբնէ: Նիւթը գլխաւորաբար ժամանակին նշանաւոր գէպքերն են՝ Մեծին Նաբալէնի գործերն ու անոնց հետեւութիւններն, որ՝ որպէս կ'երեւայ, ժամանակն պարագաներէն ստիպեալ՝ Նաբոլէոնին կողմնակից լրագիրներէն առնուած է: 1813էն ետքը ժամանակակից խռովութեանց դագրելովն՝ ազաւ ընթացք կ'առնու Դիտալ Բիւլետենի, ուսումնական եւ բանասիրական ձիւղերն ալ հետզհետէ մշակելով՝ մանաւանդ վերջին տարին՝ Նաեւ գրաբար բարոյական ուսանաւորներ աշխարհաբար թարգմանութեամբ կը գնէ, եւ յամենայն ազգին մտաւոր զարգացման գործունեայ եւ գովելի ջանք կը ցուցնէ:

Դիտալ Բիւլետենի առաջին խմբագիր եղաւ Հ. Գրիգոր Վ. Գապարաճեան տարի մը միայն, 1813ին եւ 14ին խմբագիր էր Հ. Մատաթիա Վ. Փիւսիւրճեան, 1815ին եւ 16ին Հ. Մանուէլ Վ. Զախլախեան, որոնցմէ երկուքը՝ Գապարաճեան եւ Զախլախեան՝ ունին արդիւնք մը՝ ազգային գրականութեան մէջ:

Դիտալի գրութեան ոճը պարզ ու ռաւ կախաւ եւ իրաւ. Պոլսոյ նոյն ժամանակի գրական լեզուաւ՝ իւր նախորդաց պէս ալ տաճկերէնախառն: Աւերջին երկու տարիները Դիտալ Բիւլետենին ինչպէս իւր բովանդակութիւնը՝ նոյնպէս իւր լեզուն աւելի կոնկրէ ու թեքել կը ջնայ: Ահաասիկ քանի մը տող.

«Կրթող պ ու ֆրանսոյ բուրգի պակասութիւնն ու նենայաւն համար մեզ մէկ նոր գիւտով հարցը՝ որ աս պակասութեան սեղը լցընէ, կ'ովու ու հորթ ու կաշիէ տեղէն կը ձեւէ որպիսի մեծ ու պարզ կուգի, ու ազէկ ժաղպետութեամբ աս կըկաւէ. տեղէնն մէկ գին մուսոր, խմբ կամ մասուրաւը կը գնէ՝ որ ցոյցի ու բացով ուզածին պէս, ասիկայ քերտիկովմը, կամ փերով կուռեցընէ ուզածին չափ, որ կըլլայ ամեն մէկ պատմական տեղէնիմը, ու կըլլաւի գլխաւ, մանաւ աւոր լոյս մարդ չէփը յիշալը, ինտոր բրնէ տեղէնի վրայ, անիէ հետեւ լուէն ազաւ, գնել վերջերս գիրքին՝ ճամբորդ մարդ պիլէ, աս իմ մեծ ու պատմական տեղէնը հաւը ու ուզէ կրնայ տանիլ, առկտաց պլրցընէ՝ կտորով կաշիէ հիւսն վրայ կամ առաջալին մէջ կըգնէ. իրիկունը ուր որ կըլլայ անտատի մէջ, դաշտի մէջ, ուռեցընէ աս կըլլայ թագաւորական տեղէնիմը, որուն վրայ հանգիստ կը պտակի:»

«Յուլիսի 28ին իրիկման դէմ՝ տուսետաճ քաղաքը, մէկ ստորագիւն փոխորէկ մը եղաւ, որ ծերեր չէին յիշէր՝ թէ կենացներուն մէջ, անոր նմանը տեսած ըլլան: Ետեւէն մէկ ստաթի անկրն. մը կարիւռառով խառնած եկաւ, որ մէկէն ծով դարեւոց բոլոր քաղաքը, բոլոր առաւելով մարդաւ մը մնաւ ինչպէս, տամ ճամբը կարտել, անոր փլցընէ, էրիւրի աղակաւնէլ, ծառեր աղմուսէն խել: ու պլլ տալը նման ջնասներ շատ տղաւ:» (Դիտալ Բիւլետենի, 1812)

«Պոլսոյ Մանուգիտ կըզը որ՝ հայի հըսելոված ըլլալով՝ ֆիլոսոփա, կըլլաւէ տեղանի վրա, ու կ'երկուր բերեն, ամեն բանէն առաւ՝ բերին հայ, տեսնելով՝ որ շատ ան էր բերտին բաւ լալայով: Հատմ ֆիլոսոփան, որ մեծ չէնէ:» (Դիտալ Բիւլետենի, 1816)

Որոնք են Դիտալ Բիւլետենի գովելի եւ պարտաւելի յատկութիւնները, — Եթէ զԴիտալ Բիւլետենի նկատելը համեմատելով իւր նախորդաց հետ՝ պէտք ենք ըսել՝ որ ունի աննոցմէ աւելի առաւելութիւններ: Իրբն անդրանիկ քաղաքական լրագիր ճաճկահայոց՝ թէեւ չըլլայ կատարեալ, բայց կրնար նոյն ժամանակի հայ ընթերցողը գոհացընել իւր արտաքին կերպարանքն ու ձեւովը, քաղաքական լրաց առատութեամբն ու ընդարձակութեամբը. վասն զի ոչ միայն եւրոպական տէրութեանց, այլ եւ Ամերիկայի քաղաքական անցքերուն վրայ տեղեկութիւն կու տար: Առայն անգամ հոս կը հանդիպենք ազգային յառաջագիմութեան յորդորակներու, Արշարունեաց ընկերութեան անգամնեաներէն խառած: Ազգային լրագիրներէն առաւելն անգամ Դիտալ Բիւլետենի կը յանդգնի, եւ պն պնպիսի ժամանակ մը, տանու հնգի օր անգամ մ'երեւալ, Հոս առաջին անգամ կը հանդիպենք լրագրի սովորական զարգացման ծախտի, վերջապէս լրագրի գաղափարին (թէեւ անկատար) իրադործմանը: Եթէ միւս սկողմանէ նշմարելը նաեւ տեսած քաղաքական լրաց կողմնակալութիւնը, ժամանակակից ազգային խնդրոց եւ դիպաց բուրբուրին անյիշատակ թողուիլը, կըթիւ շինել յօգուածներու պակասութիւնը, լեզուին առավելութիւնը, կը ներերնք անշուշտ միտ գնելով՝ որ իւր

Դիտալ Բիւլետենի, 1812, Թիւ 1, 3:

